

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์วาทกรรมราชการ จส.สนทนา" ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ โดยนำเอาทฤษฎีและแนวคิดดังต่อไปนี้มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา โดยแบ่งเป็น

1. แนวคิดเรื่องวาทกรรม (Discourse) แนวคิดเรื่องวาทกรรมนี้เป็นของ มิเชล ฟูกู (Michel Foucault) นักคิดชาวฝรั่งเศสซึ่งเป็นผู้วิเคราะห์อำนาจกับความจริง มีนักวิชาการหลายคนที่ได้อธิบายความหมายของวาทกรรมว่า หมายถึง "ภาษาที่ถูกนำมาใช้" หมายความว่า ผู้คนในสังคมต้องทำตามที่วาทกรรมกำหนดในชีวิตประจำวันโดยที่หลักเลียง ได้ฮาก (Lemert & Gillan อ้างถึง ฮัสต์มันน์ สถาอานันท์, 2533) ภาษาที่ถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันไม่ได้หมายถึงเฉพาะในการพูดหรือเขียนเท่านั้น พฤติกรรมของคนก็ที่น่าจะถือว่าเป็น "ภาษา" ชนิดหนึ่งได้เช่นกัน

นอกจากนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ นักสังคมศาสตร์ ได้ให้คำอธิบายของวาทกรรมว่า "คำอธิบายของสังคมเป็นวาทกรรม (Discourse) คือการโยงใยข้อเท็จจริงที่สลับซับซ้อนที่สุด เป็นข้อเท็จจริงทุกด้านที่สังคมนั้นรู้ ไม่ว่าจะเป็นการแพทย์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ภาษา วรรณคดี ฯลฯ เป็นองค์ความรู้ของสังคม วาทกรรมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา เหมือนองค์ความรู้ก็เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา คนทุกคนคงอยู่ใต้อำนาจวาทกรรมหนึ่ง ๆ ทั้งสิ้น เพราะโลกภายนอกนั้นสัมพันธ์กันอย่างนี้เราจึงควรมีสถานะอย่างนี้"

ธเนศ วงศ์ยานนาวา (2532) ได้อธิบายความหมายของวาทกรรมเอาไว้ว่า ภาษาได้ระเบียบวิธีการจัดการที่เกี่ยวกับความจริงนี้ มีกลไกที่จะทำให้สามารถแยกแยะได้ว่า ประโยคความรู้ใดถูก ประโยคความรู้ใดผิด ลักษณะของกฎเกณฑ์ทางภาษาที่ผลิตประโยคความรู้ชุดหนึ่งที่จัดกลุ่มผิดกลุ่มถูกไว้นั้น เรียกว่า ดิสคอร์ด (Discourse) คุณลักษณะที่มีเอกภาพของดิสคอร์ดสมีได้ขึ้นอยู่กับความหมายหรือความตั้งใจของผู้ใช้ภาษาแต่ประการใด แต่ขึ้นอยู่กับระบบตรรกภาษาในดิสคอร์ดสนั่นเอง อย่างไรก็ตามมิได้ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของดิสคอร์ดสเพียงอย่างเดียว "การปฏิบัติการดิสคอร์ดส (Discursive Apparatus) นั้นยังต้องมี

สัมพันธ์กับสถานการณ์และบทบาทของผู้นำเสนอความจริงด้วยว่า ผู้นำเสนอมีสถานการณ์ในสังคม เป็นอย่างไร

Guy Cook ได้ให้คำนิยามวาทกรรม (Discourse) เอาไว้ว่า "วาทกรรม คือ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบทกับบริบท (Text & Context) ในลักษณะที่ผู้ร่วมการสื่อสารรับรู้ ความหมาย ดังนั้นจุดมุ่งหมายของการวิเคราะห์วาทกรรม คือ การอธิบายหรือพรรณนา ปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาโดยทั่วไป และสิ่งสำคัญที่อยู่ในปรากฏการณ์เหล่านี้ด้วย"

Margaret Wetherell and Jonathan Potter ได้กล่าวถึงการ วิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis) ว่าภาษาพูดที่ใช้ในการสนทนาจะต้อง มี องค์ประกอบดังต่อไปนี้ คือ

1. Interpretative Repertoire คือ ประเด็นเรื่องที่ใช้ในการ ตีความเป็นหน่วยสรุปของรูปแบบที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาที่ถุณนำมาใช้ในวาทกรรม เพราะฉะนั้น จึงเป็นตัวรากฐานของผู้พูดที่ใช้ในการสร้างมุมมองของกิจกรรมทางวาทกรรมเป็นกระบวนการ ทางความรู้ที่นำไปสู่การโต้แย้ง นอกจากนี้ประเด็นของเรื่องหรือปัญหาที่นำมาสนทนา นั้นก็คือกลุ่มของคำ เพื่อนำมาใช้ในการทำวาทกรรมเปรียบเทียบหรือทฤษฎีให้ผู้วิจัยนำมา วิเคราะห์รูปแบบในเนื้อหาอีกด้วย อนึ่ง ประเด็นเรื่องสำหรับการตีความการปฏิบัติวาทกรรม ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารจะต้องมีความรู้สะสมดั้งเดิม (Stock Knowledge) ของ เรื่องที่ใช้ในการตีความด้วย จึงจะก่อให้เกิดผลต่อวาทกรรมนั้น ๆ ในด้านองค์ความรู้ที่จะ เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

2. Construction คือ การสร้างสรรภาษา เพื่อจุดมุ่งหมายและบรรลุ ผลตามต้องการ เป็นตัวที่บอกให้ผู้วิจัยทราบว่าวาทกรรมนั้นถูกสร้างขึ้นมาจากลักษณะของภาษา ที่มีมาก่อนอย่างไร ทำให้ทราบว่าผู้วิจัยมีวิธีการเลือกใช้ภาษา คำ อย่างไร ทำไมคำบางคำ ถูกลำนำมาใช้ คำบางคำไม่ถูกลำนำมาใช้และแนวคิดนี้แสดงให้เห็นถึงวาทกรรม เป็นเรื่องของการกระทำบางอย่าง เพื่อหวังผลในทางปฏิบัติ นั่นก็คือ วาทกรรมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจาก ความเป็นจริงที่มีชีวิต (Real Life)

3. Variation คือ วิธีการใช้ภาษาที่จะนำไประบุว่าวาทกรรมทำหน้าที่ อะไร (Function) เป็นตัวแปรที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการพูดกับการกระทำ โดยศึกษาจากเหตุการณ์ กลุ่มสังคม นโยบายหรือบุคลิกภาพ อาจจะถูกละเลยได้หลายลักษณะ เมื่อนำมาใช้ของวาทกรรมนั้นเปลี่ยนไป

4. Function คือ วากรรมนั้น ๆ ทำหน้าที่ในการอธิบายเหตุการณ์ให้ผู้ฟังได้รับรู้ว่าเกิดอะไรขึ้น แต่อาจจะเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจได้โดยตรง เพราะว่าหน้าที่ของวากรรมนี้จะไม่มีการบอกโดยตรง เช่น การอ้างถึงหรือความพยายามหาเหตุผลให้เกิดความน่าเชื่อถือหรือการเสนอแนะผลต่อเนื่องที่อาจเกิดขึ้นต่อไปได้

การวิเคราะห์ Function คือ การค้นหาผลของวากรรมมากกว่าการหาข้อมูลดิบหรือเนื้อหา อาจเรียกได้ว่าเป็นการค้นหาจุดมุ่งหมายของการทำวากรรมได้อย่างไร แต่มีคำตอบได้จากการศึกษา Variation ดังที่ ศิริชัย ศิริภาสะ กล่าวไว้ในคำบรรยายวิชา 512604 ระเบียบวิธีวิจัยการสื่อสาร คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2535 ว่า Discourse (วากรรม) คือ การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง Text (เนื้อหาหรือบท) กับ Context (บริบท) ในลักษณะของการสร้างความหมายให้เกิดขึ้นและกิจกรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะในแต่ละวากรรมนั้น ๆ คือ ดูที่ Act of Communication และการวิเคราะห์ Text ภายใต้อัน Context ที่มีความสัมพันธ์กันในการสร้างความหมายในวากรรมนั้น ๆ ต้องอยู่ภายใต้บริบท ดังต่อไปนี้คือ

- 1) Substance ได้แก่ รูปวัตถุทางกายภาพหรือตัวอักษร Text
- 2) เพลงประกอบ
- 3) Para Language คือ พฤติกรรมที่แนบเนื่องกับภาษา เช่น การแสดงอารมณ์ โกรธหรือไม่วอกแวก เป็นต้น
- 4) Situation คือ เหตุการณ์ที่ครอบคลุมตัว Text ขึ้นอยู่กับความรู้ของผู้ร่วมฟังวากรรม
- 5) Co-Text คือ บริบทที่กล่าวถึงหรืออ้างถึงสิ่งที่มาก่อนหรือตามมา ภายหลังตัว Text ที่นำมาวิเคราะห์ ผู้เข้าร่วมการสื่อสารได้พิจารณาว่าเป็นส่วนหนึ่งของวากรรมนั้น
- 6) Intertext คือ วากรรมนั้นเกิดจากการมีประสบการณ์ร่วมตัว text ที่ผู้ร่วมการสื่อสารรับรู้ว่า เป็นส่วนหนึ่งของวากรรมอื่นอื่น แต่มีความสัมพันธ์กับตัว Text ที่ต้องการศึกษา ตัว Text อันนี้มีผลต่อการตีความ
- 7) Participation คือ ความต้องการของผู้ร่วมทำการสื่อสารที่ต้องการมีส่วนร่วมในวากรรม รวมทั้งความเชื่อ ความรู้และทัศนคติ ที่มีต่อวากรรมนั้น ๆ
- 8) Function คือ หน้าที่ของวากรรมนั้น ทำหน้าที่อะไร เช่น การได้

ความรู้หรือข้อมูลใหม่ ๆ การเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น

การนำแนวคิดเรื่องวาทกรรมมาใช้ในการศึกษาคั้งนี้ เพื่อนำมาวิเคราะห์ว่าการปฏิบัติการศึกษาครั้งนั้น ทำให้ทราบสภาพและบทบาทของผู้นำเสนอความจริง ในที่นี้หมายถึงรายการ จส. สันทนา ซึ่งมีผู้ดำเนินรายการเป็นผู้ปฏิบัติวาทกรรมร่วมกับผู้ฟัง ที่โทรศัพท์มาแสดงความคิดเห็นในรายการและการทำวาทกรรม โดยรายการ จส. สันทนา กำหนดหัวข้อการสนทนาขึ้นมาขึ้น ก่อให้เกิดองค์ความรู้มากขึ้นเพียงใด

2. สัญวิทยาและการสร้างความหมาย Ferdinand De Saussure

นักภาษาศาสตร์ ชาวสวิส (อ้างถึงใน สิริรัช สิริภาส และ กาญจนา แก้วเทพ, 2533) ได้ให้ความหมายของสัญวิทยาไว้ว่า คือ สิ่งที่มีสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส (อวัยวะรับสัมผัสทั้งห้า) และเป็นสิ่งที่คนกลุ่มหนึ่งได้ตกลงใช้สิ่งนั้นเป็นเครื่องหมาย (Mark) ถึงอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีได้ปรากฏอยู่ในสัญวิทยะนั้น เช่น เวลาเขียนคำว่า "ม้า" โดยที่เราหมายถึง "ตัวม้าจริง ๆ" ส่วนที่เป็นเครื่องหมาย (ตัวอักษรที่เขียนคำว่า "ม้า" นี้เรียกว่า "ตัวหมาย" (Signifier) ส่วนตัวม้าจริง ๆ นั้น เรียกว่า "ตัวหมายถึง" (Signified) กระบวนการทั้งหมดนี้เราเรียกว่า "การสร้างความหมาย" (Signification) Roland Barthes (1972) ได้ให้แนวทางในการวิเคราะห์ความหมาย ที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารว่ามี 2 ระดับคือ

- ระดับแรก (First Order) การตีความหมายโดยตรงหรือความหมายโดยนัยตรง (Denotation) เป็นระดับที่เกี่ยวข้องลักษณะของความเป็นจริงตามธรรมชาติ ซึ่งได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมาย (Signifier) กับตัวหมายถึง (Signified) ภายในสัญวิทยาหนึ่ง ๆ ที่ถูกต้องหรือหมายความเป็นไปถึงวัตถุหรือความจริงภายนอกตามสภาพที่เห็นอย่างหนึ่ง อาจเรียกได้ว่าเป็นการตีความหมายสามัญสำนึกและความหมายที่ปรากฏเด่นชัดของสัญวิทยา (Sign)

- ระดับที่ 2 (Second Order) ในกระบวนการขั้นนี้สัญวิทยาจะมีความหมายเชิงวัฒนธรรม ซึ่งไม่ได้เกิดจากตัวสัญวิทยาเอง แต่มาจากวิธีการที่สังคมใช้ให้ค่าตัวหมายและตัวหมายถึงตามความคิดของ Roland Barthes นักโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศสกล่าวว่าสัญวิทยาในขั้นนี้จะทำหน้าที่ 2 ประการคือ การถ่ายทอดความหมายโดยนัย (Connotation) และถ่ายทอดความหมายในลักษณะมาสาคติ (Myths)

การถ่ายทอดความหมายโดยนัย (Connotation) สัญวิทยามีปฏิสัมพันธ์กับ

อารมณ์ ความรู้สึก ค่านิยม และวัฒนธรรมของผู้รับสาร เช่น ในการถ่ายภาพที่ปรากฏก็เป็น
 ตัวหมาย (Signifier) แต่ถ้าถ่ายทำโดยใช้เทคนิค เรื่องการกำหนดระยะทางมุมกล้อง
 แสงสีความชัดของภาพหรืออุปกรณ์พิเศษอื่น และนำความรู้ของคนเข้าไปมีส่วนร่วมก็จะทำให้
 เกิดการตีความหมายอีกระดับหนึ่งคือ ตีความหมายโดยนัย การที่จะเข้าใจความหมายได้
 ตรงกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารต้องอยู่ในสังคมเดียวกัน มา
 จนกลายเป็นตำนานเป็นเรื่องราวที่อธิบายได้ด้วยวัฒนธรรมหรือความเข้าใจบางอย่างเกี่ยวกับ
 ความเป็นจริง (Reality) หรือธรรมชาติ (Nature) Roland Barthes ใช้คำนี้แสดง
 ให้เห็นถึง การที่สมาชิกของสังคมมีความเข้าใจต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือต่อประสบการณ์ทาง
 สังคมบางอย่าง การทำความเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ในสังคมมาใช้ในเนื้อหา (Text)
 ดังนั้นจะต้องเอาระบบของความที่มีสัญลักษณ์ในสังคมมาใช้ในการตีความ คือ ถ้าเราไม่เคยมี
 ภาพของมาซาคตินี้มาก่อน การตีความก็จะแตกต่างกันออกไป

ถ้าความหมายโดยนัย (Connotation) เป็นความหมายระดับชั้นสองของ
 ความหมาย (Signifier) มาซาคติ (Myths) ก็เป็นความหมายระดับชั้นสองของตัวหมายถึง
 (Signified) ในการพูดแสดงความโดยนัยหรือวาทกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ร่วมทำการสื่อสาร
 ผู้วิจัยใช้หลักสัญลักษณ์วิทยาและการสร้างความหมายเป็นกรอบในการวิเคราะห์เพื่อทราบว่าผู้ทำ
 การสื่อสารมีการตีความหมาย รับรู้ มีความเชื่อและทัศนคติอย่างไร

3. Democratic Participant Media Theory เป็นทฤษฎีสุดท้ายที่
 เพิ่มเติมเข้ามาในทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานของสื่อมวลชน (Normative Theory) ซึ่งเป็น
 ทฤษฎีความคาดหวังในบทบาท ของสื่อ โดย Denis Mcquail(1987) ได้พูดถึงทฤษฎีเชิง
 บรรทัดฐานของสื่อมวลชนว่าความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนควรจะเป็นหรือถูกคาดหวังว่าจะดำเนินงาน
 ภายใต้งैง่อนไขอย่างไร ส่วนใหญ่นั้นจะเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเมือง เศรษฐกิจ

ดังนั้น สื่อมวลชนจึงถูกคาดหวังเอาไว้ว่า ในแต่ระบบสังคมการเมืองแบบ
 อำนาจอธิปไตย สื่อมวลชนจะตกอยู่ภายใต้กฎหมายและถูกควบคุมโดยรัฐ สูดต่อมาสื่อมวลชนมีอิสระ
 มากขึ้นนั่นคือ ทฤษฎีอิสระภาพนิยม สื่อมวลชนมีเสรีภาพจากการควบคุมของรัฐ เสรีภาพในที่นี้
 หมายถึงตลาดเสรีทางความคิด จากนั้นสื่อมวลชนถูกคาดหวังมากขึ้นว่าจะต้องมีความรับผิดชอบ
 ต่อสังคมในแง่ของการมีสำระ มีสำระจะมีความถูกต้องและเป็นกลาง

จนมาถึงแนวคิดทฤษฎีสื่อมวลชนเชิงประชาธิปไตยมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นทฤษฎีสุดท้ายของกลุ่มทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานทางสังคมของสื่อมวลชน โดยมีหลักสำคัญของทฤษฎีคืออยู่ที่ความต้องการ (Need) ความสนใจ (Interest) ความทะเยอทะยานของผู้รับสาร (Aspirations, Active Receiver) ในสังคมการเมือง (Political Society) จึงมีความเกี่ยวข้องกับอิทธิพลที่จะได้รับข่าวสาร สิทธิในการตอบกลับ (The Right to Answer Back) โดยบทบาทของผู้รับสาร ผู้ส่งสาร สามารถแลกเปลี่ยนกันได้ มีลักษณะของการสื่อสารในระดับเดียวกันและมีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้น โดยสื่อมวลชนตามทฤษฎีนี้เปิดโอกาสให้ผู้รับสารเลือกเปิดรับและเข้ามามีส่วนร่วมโดยผู้รับสารจะเป็นผู้กำหนดเนื้อหาเอง

ดังนั้นทฤษฎี Democratic Participant Media Theory ตามแนวคิดของ Denis Mequail เน้นพื้นฐานของสังคมให้ความสำคัญต่อการสื่อสารในแนวนอนมากกว่าการสื่อสารในแนวตั้งนั่นคือ อยู่ในลักษณะของการติดต่อสื่อสารของผู้ฟังโทรศัพท์เข้ามาหาผู้ดำเนินรายการได้โดยตรง อย่างเช่น รายการ จส. สันทนา กำลังจะพิสูจน์ทฤษฎีนี้ เพื่อดูว่าเป็นไปตามทฤษฎีที่กล่าวไว้หรือไม่ ดังนั้นจึงใช้ทฤษฎีนี้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ว่าทกรรม

สรุปได้ว่า จากทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นนี้ สามารถนำมาสร้างเป็นข้อความเพื่อเป็นข้อสันนิษฐานในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ดังต่อไปนี้คือ

1. รายการ จส. สันทนาได้รับความนิยมจากผู้ฟัง เนื่องจากเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรีและเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้สะดวกในการติดต่อสื่อสาร
2. วาทกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในรายการ จส. สันทนาส่วนใหญ่เกิดจากการสร้างความหมายโดยตรง (Denotation) มากกว่าความหมายแฝงหรือโดยนัย (Connotation)
3. การแสดงความคิดเห็นของผู้ร่วมทำการสื่อสารอยู่ภายใต้บริบท (Context) ของวาทกรรมที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว จึงทำให้มีการถ่ายทอดและส่งผ่านความหมายของเรื่องที่สนทนาง่ายต่อความเข้าใจ
4. วาทกรรมในรายการ จส. สันทนาเกิดจากปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างบท (Text) กับบริบท (Context) ภายใต้อิทธิพลและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้ร่วมทำการสื่อสาร